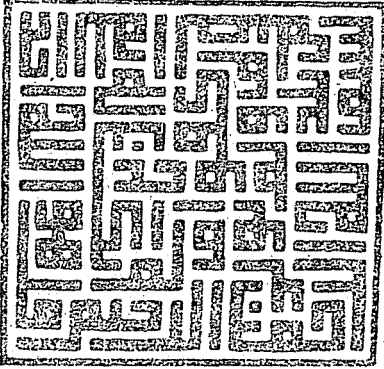

HAZİRAN 1992

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

8. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi — ERZURUM, 1988

HAKİKATÜ'T-TARİKA'

Sadeleştiren:

Doç. Dr. Osman Türer

Müellifi:

Harîrî-zâde Dervîş

Muhammed Kemaleddîn

Cenâb-ı Hakk'a sonsuz hamdü senâ ve Hz. Râsûl'e nihayetsiz salâtü selâm olsun.

Malûm olsun ki, muhakkiklerin sultânı, müdekkiklerin bürhânı "abdâl"ın kutbu, cemâl ve kemâlın gavvı Hz. Şeyh Âbdülgânî en-Nablûsî (K.S.) cenâblarının "*Vesâil-i Tuhkik ve Resâil-i Tevfik*" adıyla bir araya getirdiği mektuplarının sonuncusu olan ve kendilerinden irşâd talebinde bulunan Sivas müftüsü Seyyid Ali b. Abdillâh es-Sivâsî hazretlerinin sordukları soruya cevaben gönderdikleri mektup, tarîkat ihvânına ve hakikat ehline gayet lüzumlu muhterem bir şey ol-

(1) Süleymaniye Ktp., Şâzeli, No.27.

Bu risâlenin müellifi merhum Harîrî-zâde Devrîş Muhammed Kemâleddîn, 1267/1850'de İstanbulda doğmuştur. Babası. Rifâiyye ve Halvetiyye şeyhlerinden Şeyh Abdurrahmân-ı Harîrî'dir. Âlet ilimlerini ve yüksek ilimleri tahsil ettikten sonra, babasının manevî terbiyesi altında Rifâiyye ve Halvetiyye usûlüne göre mücâhedesini sürdürmüş, Şeyh Muhammed Enîsü'l-Hüseynî ed-Dımeşkî'den seyrü sülûkünü tamamlamıştır.

Aslen Halep'li olan Harîrî-zâde, 1286 'da Halep ve Mısır'a giderek, dört ay kadar oralaradaki şeyhlerle sohbet edip, tekrar İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da Abdüllatif-i Buhârî ve Şeyh Kâsım-ı Mağribî gibi hadis âlimlerinden hadis tahsili yapan müellif, 1288'de Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî el-Melâmî'nin sohbetinde bulunmuş ve Şeyh-i Ekber'in "Fusûsü'l-Hikem" ve "Risâletü'l-Ehadiyye"si ile İbn Fârız'ın "Kaside-i Tâiyye"sini okumuştur. Daha sonraları kendi hanesinde ilim tahsil etmek ve eser yazmakla meşgul olmuş, bu esnada kendisine müracaat eden kimseleri irşâd etmiştir. Merhûm Bursalı Mehmed Tâhir de bunlardandır.

1299'da vefat eden Harîrî-zâde, Eyüp Sultan yakınındaki Hasib Efendi dergâhı'nın avlusundaki babasının mezarının yanına defnolunmuştur. 32 yıllık kısa ömründe 40 kadar eser azmış olan müellifin en meşhur kitabı, bir tarikatlar ansiklopedisi niteliğinde olan "*Tibyânü Vesâil-i Hakâik fi-Beyân Selâsili't-Tarâik*" adlı eseridir. (Bursalı Mehmed Tâhir Osmanlı Müellifleri, Hilâl Yayınevi, İst., tarihsiz, c. I., s. 144-145.)

duğundan, bu fakir Harîrî-zâde Muhammed Kemâleddin, onlara hâtîrâ ve hayır-duâ ile hatırlanmalarına vésile olması ümidiyle terceme edip, "asl" ve "vasl" ayırımıyla bazı ziyadeler ilave ederek tamamladım ve "*Risâle-i Hakikatü't-Tarîku*" ismini verdim. Allah her şeye kâdirdir² ve duâları kabul edicidir.

Ey kabiliyetli tâlib ve bahtiyar dinleyici, ilm-i şerîfe ayân ol ki, Allah'a giden (tarîk ilâ'llâh) ve istikâmet üzere olan yol iki kısımdır: Biri "esmâ" yolu (tarîk-ı esmâ), diğeri ise "ilim" yolu (tarîk-ı ilim)'dür. Fakat "esmâ" yolunun pek çok şartı vardır. Bunlardan biri; ismin (Allah'ın herhangi bir ismi) okunuşunda ihlâs; diğeri ise, dünya ve âhiretle ilgili her şeyden kalbini temizleyip, tam bir azim ve gayretle Allah'a vâsıl olmak (vusûl ilâ'llah) tır. Bu da, "vusûl ilâ'llah"ın manasını bildikten sonradır.

VASL³: "Vusûl ilâ'llâh"; sâlikin nefsânî sıfatlarını yok edip (fenâ), (Tehal-lakû bi ahlâkî'llâh ve'ttasîfü bi sıfâtillâh)⁴ hadîs-i şerîfince, ilâhî sıfatlarla "bakâ" bulmasına derler. Bazıları da derler ki; "vusûl ilâ'llâh", kötü sıfatlardan temizlenip, iyi sıfatlarla bezenmeğe denir." Bu her iki sözün de kastettiği şey aynıdır.

ASL: Allâh'ın isimlerinden her birinin halvet ve riyâzeti vardır. Bu suretle kul, o ismin tecelli ve inkişâfıyla nefsinde tahakkuk eder. "Tahakkuk" ise; o isimle önce taalluk (alâkadâr olma), daha sonra da tahalluk (ahlâklanma)'un meydana gelmesinden sonra olur.

VASL: Şu husus ilim açısından gizli-değildir: Hak Teâlâ'nın isimlerine kulun "taalluk"u ve "tahalluk"u vardır.

"Taalluk". : Senin o isimlere mutîaka iktidar ve ihtiyacıdır. Ancak, o isimler Zât üzerine delâlet edici değildir.

"Tahalluk": O isimlerde senin, tıpkı Hak Teâlâ'ya lâîk olduğu şekilde nisbet edildiği gibi, sana lâîk olduğu şekilde kâim olmandır.

"Tahakkuk": O isimlerin, Allâhu Teâlâ'ya nisbetle ve sana nisbetle manalarını bilmendir.

Şeyh-i Ekber (K.S.), Esmâül-Hüsna'nın her birinin "taalluk", "tahalluk" ve "tahakkuk"unu izah eden "*Keşfü'l-Ma'ânî an-Surr: Esmâ'illâhî'l-Hüsna*" adında bir risâle yazmıştır. Dileyen onu incelesin.

(2) Bakara, 2/284 ve müteaddid âyetler.

(3) Metin içerisinde "vasl" ile başlayan kısımlar Harîrî-zâde'nin ilaveleri, "asl" ile başlayan kısımlar ise, Nablûsî'nin eserinin tercemesidir.

(4) "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız ve Alla'nın sıfatlarıyla sıfatlanınız." (Meşhur hadîs mecmualarında rastlanılmamıştır).

ASL: Bununla beraber, yemesi, giyinmesi ve ev sahibi olması helâldir. "Uzlet"ten maksadın ne olduğunu bildikten sonra, "halvet"i insanlardan uzletten öne almak lâzımdır.

VASL: Halktan uzlet etmekten maksat, insanlardan ayrılıp alâkayı keserek Hak Teâlâ ile schbeti tercih etmektir. Bu ise, "Suffe Ehli"nin ve "vusûl"erbâbının sıfatıdır. Mürîd için, önce kendi cinslerinden (insanlardan) uzlet gereklidir ki, felâha kavuşsun. "Uzlet" de iki kısma:

a) Bâtînî uzlet: Kalbin Hak'la halkın huzurundan uzletidir. Bu ise, halk külliyen yok kabul etmektir.

b) Zâhirî uzlet: Halktan uzak bir yerde halvet etmek, böylece halk ile alâkayı kesip, Alah'a yakınmaktır.

ASL: Şayet isimlerin bu zikredilen şartlarından herhangi birisi yerine getirilmezse maksat hâsıl olmaz. Nitekim, Huccetü'l-İslâm İmâm Muhammed Gazzâlî hazretlerinin kardeşi Şeyh Ahmed Gazzâlî (K.S.) "*Te'ridü't-Tevhid*" adlı kitabında şöyle der: "Nâr (ates) diyen kimsenin dili yanmaz; yüz dînâr diyen kimsede zengin olmaz."

VASL: Türkçe'de meşhûr olan, "Bal bal demekle ağız tatlanmaz." atasözünde bu manaya işaret etmektedir.

ASL: Zamanımızda, umumiyetle "esmâ" yolunu, "ma'rifet"ten nasîb olmayan kimselerden alırlar. Allâhu Teâlâ'ya itâat maksadıyla hayır ehlinin istemek sevaptır. Fakat, "esmâ" yoluna dünya menfaati, mal temin etmek ve nefsi isteklerini elde etmek maksadıyla sülûk edenler büyük çoğunluktadır. Onlarda bir kısmı büyücü, bir kısmı da yalancıdır. Onlardan bazılarını gördük ki; tâlib onun elinden sülûk eder, ona ilâhî isimlerden birini talim eder, muradına uygun hususları da ona zikreder, o ismi bilinen sayıda okurlar ve akli ve nakli ilimlerde fâzil iken, akılları kaybolup, insanlar arasında akılsızca dolaşıp dururlar.

Kısacası, "esmâ" yolu, ümmetlerin mürşidi Peygamberimiz (S.A.S.)'i dışındaki nebî ve rasûl hazretlerinin -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- yoludur. Çünkü, Fahr-i Kâinât (A.S.) efendimizin yolu, "ilim" yoludur. Gaye de, nefis ile değil, Alah'ın Şeriatı'nın hükümleriyle hareket ederek, "Allah'ı zâtında fânî olmak" (fenâ fi-zâti'llâh)tır. Nitekim Cenâb-i Hak, "Ve'llâhu hâkîküm ve mâ ta'melün"⁵ yani: "Sizi de,, yapmakta olduklarınızı da Allah yarattı." buyurmuştur.

VASL: Bu âyet-i kerîme, kulların fiillerinin yaratıcısının Allâhu Teâlâ olduğunu beyan ettiğinden, "Allah'ın zâtında fânî olma" (fenâ fi-zâti'llâh) yolunun başlangıcı olan "Allâh'ın fiillerinde fânî olma" (fenâ-fi-ef'âli'llâh):

(5) Sâffât, 37/96.

kastetmektedir. Bundan dolayı sâlike önce "tevhîd-i ef'âl" telkîn olunur. Bu sırada bütün fiiller aynasından zevken Allâh'ı müşâhede edip, kendinin ve bütün yaratıkların fiillerini, Hak Teâlâ'nın fiilinde fânî kılar. Daha sonra sâlik, mürşidin telkîniyle "tevhîd-i sîfât" makâmına yükselerek, "kemâl" sıfatıyla ancak Allâhu Teâlâ'nın mevsûf olduğunu zevken müşâhede eder ve böylece kendinde ve diğer bütün yaratıklarda gördüğü "kemâl" sıfatlarının Allâh'a ait olduğunu bilir ve onları Hak'ta fânî kılar. Nihayet sâlik, mürşidin telkîniyle "tevhîd-i zât" makâmına yükselerek bütün mevcûdâtın varlıklarının (vücûd), Hak'la kâim olduğunu zevken müşâhede eder. Böylece varlıkların zâtları Hakk'ın vücûdunun zâtında "fânî" olup, "Allâh'ın zâtında fânî olma" (fenâ fi-zâtillâh) hâsil olur ki, "ilim" yoluyla sülûkün gayesi de budur. Bundan daha ileri sülûk yoktur. Çünkü, (Leyse verâe'z-zâtî mermiyyün), yani: 'Allah'ın zâtından daha ötede bir hedef ve maksat yoktur." buyurumuştur.

ASL: "Esmâ" yolu, Hz. Muhammed (S.A.S.)'in yolu (tarîk-ı Muhammedî) dahilindedir. Tıpkı Ay'ın nûrunun Güneş'in nûru dahilinde olması gibi, nûr üstüne nur (nûrun alâ nûr)dur ki, bâtında zâhir, zâhirde bâttir. Fakat, nebîlerin ve rasûllerin (A.S.) yolu ilâhî isimler ile dir. Onların günâhtan korunmuş olmalarından ve tâbîlerinin hata ve günahları görmekten muhâfaza edilmiş olmalarından dolayı, ilâhî isimlerin şartlarının tamamı onlarda vardır. Ö halde, onlar yüksek makamların ve sâdik hallerin ehlidirler.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.S.) ise, ilm-i ilâhî sahibidir. Onun için duracak bir makam yoktur. O, daima o makamlarda terakkî etmektedir. Bunun gibi, O'nun vârisleri olan büyük zatlar (K.S.) da öyledir. Nitekim, Şerîat caddesinin aydınlatıcısı ve tarikat ve hakikatın rehberi -duâ ve övgülerin en mükemmeli üzerine olsun Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: (İnnêhû leyüġânü 'alâ kalbi ve innî leesteġfiru'llahe fi'l-yevmi ve'l-leyleti seb'ine merraten)⁶. Yani: "Gerçek şu ki, bazan kalbime gaflet çöküyor. Ama ben gece ve gündüz Allâh'a yetmiş kere istiġfâr ederim." Bu hususta Hz. İmâm Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî (K.S.) şöyle demiştir: "Bu, nurların gafletidir (ġayn-i envâr), başka şeylerin gafleti deġil. O daima bir makamdan diġerine terakkî eylediġinden, daha önce bulunduġu makamı, Hak'tan gaflet (ġayn) ve O'na karşı perde (hicâb) olarak telâkkî eder. bundan dolayı istiġfâr eerdî."

VASL: Gerçek şu ki; Rasûl-i Ekrem (S.A.S.) hazretleri, kendi makamları olan "ehadiyyetü'l-em" makamında durmayıp, daima aşk için, yüksek makamdandan ařaġı makama inerlerdi. Bazan, "ilme'l-yakîn" mertebesine inip, onu Sahâbe'nin avâmına ta'lîm eder; bazan "ayne'l-yakîn" mertebesine yükselip, Sahâbe'nin havâssına "tevhîd-i ef'âl", "tevhîd-i sîfât" ve "tevhîd-i zât" makamını öğretir; bazan da "hakka'l-yakîn" mertebesine yükselip, Sahâbe'nin ehassına "cem".

(6) Müslim, Zikr, 41; Ebû Dâvûd, Vitr, 26.

”hazretü'l-cem” ve ”cem'u'l-cem” makamlarını telkin buyururlardı. Zikredilen hadisi bundan dolayı söylemişlerdir.

Bir başka gerçek de şu ki, hadîste geçen gaflet (ğayn)'ten maksat, ”makâm-ı Muhammedi”dir. Yani, ”Ben, benim makamımı bilmeyenlerin, onu öğrenip de Hristiyanlar'ın Hz. İsa'nın, Yahudiler'in de Hz. Üzeyr'in ilâh olduğunu iddia ettikleri gibi, benim de ilâhlığıma hükmetmemeleri-için Allâhu Telâ'dan günde yetmiş defa setr (makamımı gizlemesini) talep ederim.” demektir. Şu halde, As-hâb-ı Kirâm'a anlatıp öğretmek suretiyle onların makamlarına inip, kendi yüce mâkamlarını Allâh'ın gizlemesini niyâz ederlerdi. Söz konusu hadisin bir başka rivâyetinde, ”bin defa” istigfâr ettiği beyan edilmektedir.

ASL: Bu mana, (Yâ ehle Yesribe lâ mukâme leküm fe'rci'ü...)⁷. âyet-i kerîmesinin işaretinden anlaşılmaktadır. Yani ”Ey Medîne ehli, sizin için makam yoktur. Zât'a rücû edin ve göz açıp kapayacak kadar olan vakittê emr-i ilâhî ile âhire ızhâr edin.” demektir.

VASL: Medîne-i Münevvere -salât ve duânın en fa'ilet'isi onun sâhibinin üzerine olsun- sıfatların zuhûr yeridir. Onun için Şeyh Nablûsî hazretleri, ”Zât'a rücû edin.” diye beyan etmiştir ki, orada durmak olmaz. Zira sıfatlarda (tevhîd-i sıfâtta) durmak doğru olmaz. Zât'a (tevhîd-i zât makamına) terakkî etmek gerekir.

ASL: Fakat, ”ilim” yolu (tarîk-i ilim) mutlaktır. Onunla meşgul olan herkes Allah'ı inkâr da etse, onu öğrenir ve tahsil eder. Eğer bu yolla tahakkuk ederse, kendi nefsi açısından İslâm ile müserref olur, gerçek Hakk'ı bilir ve kendisi İslâm dinini anlar. Bu ”ilim” yolunun, istikâmet ve devamlı talebden başka şartı yoktur. Bu yol, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn b. Arabî (K.S.) hazretlerinin yoludur.

İlâhî ilim; bütün âlemlerin, âlem-i dünyâ, âlem-i berzâh, cennet ve cehennem ile beraber âlem-i âhiret, arş, kürsî, yedi gök ve yedi arz ve onlarda olan bütün eşyanın vücûdunun, bir olan Hak Teâlâ'nın vücûdunda olduğunu kat'î olarak bilmektedir. (Leyse kemislihi şey'un)⁸ âyet-i kerîmesi hükmünce, âlemlerde olan şeylere benzemekten münezeh ve mukaddestir. Zikredilen âlemlerden herhangi bir şeyin, Hak'ın vücûdunun dışında ikinci bir vücûdu yoktur. Hakk'ın vücûdu da her şeyle zâhirdir. (Küllü şey'in hâlikün illa vechehû)⁹ ve (Küllü men 'aleyhâ fânin ve yebkâ veçu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm)¹⁰ âyet-i kerîmelerinin ifade ettikleri anlama göre, âlemler ve onlarda bulunan şeylerin hepsi

(7) Ahzâb, 33/13: ”Ey Yesrib (Medîne-i Münevvere) ahâlisi, sizin için burada durmak yok. Hemen dönün”.

(8) Şûrâ, 42/11: ”O'nun (benzeri olmamak şöyle dursun) benzeri gibi (dahî) yoktur.”

(9) Kasas, 28/88: O'nun zâtından başka her şey helâk olucudur.”

(10) Rahmân, 55/26-27: ”(Yer) yüzünde bulunan her canlı fânidir. Ancak azamet ve ikram sahibi olan Rabbin'in zâtı bâkî kalacaktır.”

fânî ve helâk olucudur. "Bütün âlemlerin, Hakk'ın tek vücûdundan olduğunu" söylememiz, Hıristiyanlar'ın "İsâ Allah'ın oğludur." sözünü reddetmek içindir. Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur: (Le yekûlûne: Velede'llâhu ve in-nehum lekâzibûn)¹¹. Veyahut, âlemin tamamının doğmuş olduğuna inanmalarından ötürü, "Biz Allâh'ın oğullarıyız" derler. Kendi vücutlarını da Hakk'ın vücûdundan ayrı müstakîl bir vücûd olarak kabul etmezler. Ancak, onun Allâh'ın vücûdundan sudûr ettiğini kabul ederler. Bu itikâd ise küfürdür ve dinde şıktır.

Hak olan itikâd şudur: Âlemlerin hepsi ve onlardan zâhir ve bâtın olanlar, Allâh'ın ilmidir. Onları kendinin hatırlanması (zikri) için inzâl etmiştir. Yüce Allâh bu hususta şöyle buyurmuştur: (İnnâ enzelnâ'z-Zikra ve innâ lehû lehâfîzûn)¹² Buradaki "zikr", Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân ise, Allâh'ın kelâmı (Kelâmu'llâh)'dır. Fakat harf ve sês bakımından değil. Allâh'ın ilminde ne harfler vardır, ne de sesler. Allâhu Teâlâ'nın bir şeyi hariç ve ayrı değildir. Âlemlerin tamamının Hak'ta olması da, şeyin şeyde olması gibi değildir. Her şey, (Leyse kemislihî şey'un)¹³ olan Zât'ta fânî ve yok olucudur. Nitekim Allâhu Teâlâ şöyle buyurmuştur: (Vesî'a Rabbi külle şey'in 'ilmen)¹⁴. Bir başka âyette de, (Vesî'a Rabbunâ külle şey'in 'ilmen)¹⁵. Bu âyet-i kerîmelerde, ('ilmen) denildiği halde, (vücûden) denilmemiştir. Çünkü, "her şey'in, fânî ve helâk oluculuğundan dolayı "vücûd"u yoktur. Zâhir olan vücûd ise Hak Teâlâ'nın vücûdudur. Hakk'ın da "vücûd"da asla ortağı (şerîki) yoktur. Nitekim Hak Teâlâ kendi nefsinden şöyle buyurmuştur: (Huvel-evvelü ve'l-âhiru ve'z-zâhiru ve'l-bâtını)¹⁶. Hak Teâlâ, "Evvel" ve "Bâtın" isimleri açısından dünyada ve âhirette asla idrâk olunamaz. Hattâ nebîler, rasûller ve mukarreb melekler dahî idrâk edemezler. Fakat, "Âhir" ve "Zâhir" isimleri açısından dünyada da âhirette de asla gizli değildir.

Netice itibariyle, vücûdda Hakk'ın vücûdundan, O'nun zâtı, sıfatları, isimleri, fiilleri ve hükümlerinden başka mevcûd yoktur. Allâhu Telâ, (Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû kufuven ehad)¹⁷ dır¹⁸.

(11) Sâffât, 37/151-152: "Onlar: "Allah doğurdu." derler! Onlar elbette yalancılardır."

(12) Hicr, 15/9: "Kur'ân'ı biz indirdik biz. O'nun koruyucuları da şüphesiz ki biziz."

(13) Şûrâ, 42/11: Bkz. : Burası, dipnot: 9.

(14) En'âm 6/80 "... Rabbim'in ilmi her şeye sargın ve taşkındır."

(15) A'râf, 7/89: "Rabbimiz'in ilmi her şeyi kaplamıştır." Metinde âyet sonu ('ilmen ve rahmeten) şeklinde yazılmıştır.

(16) Hadîd, 57/3: "O, hem evveldir, hem âhîrdir, hem zâhîrdir, hem bâtındır...."

(17) İhlâs, 112/3-4: "(De ki o Allâh) doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir."

(18) 1290-H. tarihinde te'lif edilen bu risâlenin metne esas aldığımız nüshası, aynı müellifin "Medâr-ı Vâhidîyyet ve Merkez-i Ehadîyyet" adlı risâlesiyle birlikte, Emîn Dervîş Hamîd tarafından istinsah edilmiş olup, istinsah tarihi mevcûd değildir.